

על האומץ לשנות את המשפט ועל הקושי לאמוד את משמעות השינוי דפנה הקר*

על האומץ לשנות את המשפט ועל הקושי לאמוד את משמעות השינוי

דפנה הקר

כשקראתי את מאמרו של אורית קמיר, רונית הריס, יעל ברנדווין, שני פגודה ושירלי וינטר, "החוק למניעת הטרדה מינית במערכות המשפט והמשמעת: נתונים מן העשור הראשון", התנגנו בראשי מילותיו של נתן זך ולחנו של מתי כספי "איך זה שכוכב אחד לבד מעז?". אף שכל הנשים המוזכרות ככותבות המאמר לקחו חלק בביצוע המחקר שעומד בבסיסו, ברור מהערת השוליים הראשונה ומהטקסט עצמו כי החוקרת והכותבת הראשית, ומובילת הפרויקט כולו, היא ד"ר קמיר. כמי שעבדה בארגון "שדולת הנשים בישראל" כאשר החוק למניעת הטרדה מינית עבר בכנסת, וכמי שעוקבת אחר הניסיונות להטמעתו מאז, אני צופה בהשתאות אחר מאבקה האמיץ, החכם, היצירתי והעיקש של קמיר בתופעת ההטרדות המיניות בישראל. ודאי שלאורך כל הדרך הצטרפו למאבק נשים רבות (ואפילו כמה גברים), והן פעלו ופועלות במרחבים ציבוריים ואישיים נגד התופעה. אך עדיין, לא ניתן לדמיין את המאבק בהטרדות מיניות בישראל ללא תרומתה ומנהיגותה פורצת הדרך של קמיר.

בדברים הבאים אבקש להתמקד בעשייתה החלוצית של קמיר ובמאמרה האמפירי המפורסם בגיליון זה, ולדון בהם בהקשר של שתי שאלות רחבות – האם המשפט יכול לשמש אמצעי לשינוי חברתי? והאם ניתן לדעת באופן אמפירי אם אכן מילא את ייעודו ככזה? ראשית, אציג את האופן שבו אני מבינה את תרומתה הסגולית של קמיר בפיתוח השיח המשפטי והציבורי בקשר להטרדה מינית בישראל, וליצירת מהפכה תודעתית נדירה בעצמתה. מהפכה תודעתית זו הובילה ממצב שבו הטרדות מיניות נתפסו כהתנהגויות נורמטיביות שאין לערער עליהן למצב חדש שבו הטרדה מינית נתפסת כנגע חברתי חמור שיש למגר. לאחר מכן, אתמקד במאמרו של קמיר ועמיתותיה, ואדון באתגרים העצומים העומדים בפני אלו המבקשות לקבל מענה אמפירי מבוסס לשאלה אם המשפט חשוב בכלל, ואם הוא חשוב בהקשר של הטרדה מינית בפרט.

להאיר את החושך

רבות נכתב על חשיבות השיום (naming) של עוולות הנגרמות לבני אדם.¹ לעולם לא אשכח את הידיעה הפנימית, העמוקה, שמה שמפקד הבסיס הצבאי שבו שרתי עושה לי הוא לא בסדר, מאוד לא בסדר. אני עדיין זוכרת את תחושת הבדידות, התלישות והבלבול שנובעת מכך שאין שם לחיזורים העיקשים, לרמיזות שאם לא אענה אודח מהתפקיד, לנגיעות הדוחות. גם לא אשכח את תחושת הרווחה, התמיכה והביטחון העצמי שחוויתי

William Felstiner, Richard Abel & Austin Sarat, *The Emergence and Transformation of Disputes: Naming, Blaming, Claiming*, 15 LAW & SOCIETY REVIEW 631 (1980)

כאשר נחשפתי במהלך לימודי המשפטים למושג "הטרדה מינית", שהופיע אז בחוק שוויון הזדמנויות בעבודה,² ועוד יותר מכך כשנחשפתי לכתיבה של קטרין מקינון על הנושא, ולטענתה כי מילים יכולות לפגוע לא פחות ממעשים.³ כשאותו קצין בכיר המשיך להטריד אותי באזרחות, כבר מצאתי את המילים: "אם לא תפסיק להתקשר, אגיש תלונה במשטרה". זאת, אף שבאותה תקופה, ובטרם חקיקת החוק למניעת הטרדה מינית והחוק למניעת הטרדה מאיימת, ספק אם מישהו במשטרה היה לוקח ברצינות תלונה של אישה על גבר ש"מחזר" אחריה.

אכן, רק כשקראתי את מאמרה פורץ הדרך של קמיר על הטרדה מינית,⁴ שהיווה את הבסיס לחוק הישראלי נגד התופעה, הבנתי את עומק השינוי הנדרש במשפט הישראלי, כדי שהמשטרה, שהמעסיקים ושהמטרידים ייקחו ברצינות את האיום. באותו המאמר, ניתחה קמיר את יחסו של המשפט האמריקני להטרדה מינית כחלק מהזכות לשוויון תעסוקתי. היא הציעה מסגרת מושגית חלופית המושתתת על כבוד האדם וחירותו, וניסחה הצעה לחוק מקיף נגד הטרדה מינית, שיאסור על הטרדה מינית בכל מרחבי החיים, ושיקבע שהטרדה מינית היא עברה פלילית, עוולה אזרחית והתנהגות אסורה במסגרת דיני העבודה. במקביל לשליחתו לפרסום בכתב עת אקדמי, קמיר השכיחה להפיץ את המאמר למעצבות מדיניות, ולהפוך אותו, ובפרט את הצעת החוק שניסחה, לבסיס לדיונים לקראת חקיקה, שבהם לקחו חלק חברות כנסת, עורכות דין ממשדך המשפטים ומשדולת נשות אקדמיה אחרות.⁵ הדיונים בהצעת החוק של קמיר היו כל כך קדחתניים ופוריים, עד שהיא הבשילה לחוק במרץ 1998, עוד בטרם פורסם המאמר האקדמי בכתב העת שאליו נשלח.⁶

קשה להפריז בגודל ההישג של קמיר ושל הנשים הנוספות שנרתמו למאמץ החקיקה. החוק הישראלי הוא דוגמה יוצאת דופן, בהשוואה בין-לאומית, להתמודדות משפטית מקיפה עם תופעת הטרדה המינית, על מופעיה השונים. החוק הישראלי מגדיר באופן רחב הטרדה מינית, אוסר עליה בכל זירה ולא רק במסגרת מקומות עבודה בשכר, מטיל אחריות על מעסיקים,⁷ קובע זכות לפיצויים גם ללא הוכחת נזק, ואוסר לא רק על הטרדה מינית, אלא גם על התנכלות עקב תלונה בגין הטרדה מינית.⁸

2 ס' 7 לחוק שוויון הזדמנויות בעבודה, תשמ"ח-1988.

3 CATHARINE A. MacKINNON, ONLY WORDS (1993).

4 אורית קמיר "איזו מין הטרדה: האם הטרדה מינית היא פגיעה בשוויון או בכבוד האדם?" משפטים כט 317 (1998) (להלן: קמיר "איזו מין הטרדה").

5 לפירוט הליכי טרום החקיקה ושמות הנשים שלקחו בהם חלק מרכזי, ראו שם, בעמ' 379, ה"ש 135-136.

6 במועד קבלת החוק בכנסת, ועוד בטרם נכנס לתוקף, אימץ בית המשפט העליון את עיקרי החוק ואת ההיגיון העומד בבסיסו, כפי שפותחו על ידי קמיר, ראו עש"מ 6713/96 מדינת ישראל נ' בן אשר, פ"ד נב(1) 650 (1998).

7 בשנת 2004 הורחבה תחולת החוק והוטלה אחריות גם על מוסדות להשכלת מובגרים, ראו חוק למניעת הטרדה מינית (תיקון מס' 2), התשס"ד-2004.

8 חוק למניעת הטרדה מינית, התשמ"ח-1998.

קמיר סיימה את מאמרה המכונן במילים:

"החוק החדש, אשר ייכנס לתוקף בתום שישה חודשים מיום פרסומו, פותח כיווני התמודדות חדשים עם תופעת ההטרדה מינית. ניתן לקוות כי חקיקת החוק תציין תחילתו של עידן חדש במודעות הציבור הישראלי לנושא. עם זאת, חקיקה אינה אלא אות עלי נייר, ואין היא משפיעה על המציאות החברתית אלא אם כן הציבור הרחב בוחר להיזקק לה ולהוציאה מן הכוח אל הפועל. משהשלימה הרשות המחוקקת את משימתה, 'עובר הכדור' לידי הציבור הרחב בכלל, וציבור הנשים בפרט".

בניגוד לתפיסה האקדמית השגורה, שעל פיה תפקידם של הוגים לפרסם את הגיגיהם ולא להיות עסוקים בהטמעתם בחברה הלכה למעשה, קמיר לא נחה על זרי הדפנה של פרסום המאמר, ואף לא הסתפקה באימוץ הצעתה על ידי המחוקק. היא המשיכה להיות מאז ועד היום נושאת הלפיד בהמרת האות עלי הנייר לשינוי חברתי-מעשי. קמיר פרסמה מאמרים וספרים נוספים העוסקים בהטרדה מינית,⁹ היא מרצה בפני פורומים רבים ומגוונים על התופעה ועל הצורך במיגורה, והפכה לכתובת עבור נשים שהוטרוזו ומבקשות עצה והכוונה. להבנתי, ההתעקשות על בניית גשרים אקטיביסטיים בין האקדמיה לבין החברה שבה היא פועלת, ועוד בנושא פמיניסטי מובהק וטעון כמו הטרדה מינית, גבתה מקמיר מחיר כבד בזירה האקדמית-הממסדית, ותרמה לכך שחרף היותה מהמשפטניות האקדמאיות המבריקות במחוזותינו, טרם נמצא לה מקום של קבע בשדה האוניברסיטאי.

במלאת עשור לחוק, בחנה קמיר אם הוגשמו מטרות החוק. לא נותר לי אלא להסכים עם הניתוח הרפלקסיבי שהיא הציעה,¹⁰ ואף לחזק את מסקנתה בדבר המהפכה התודעתית שהחוק יצר במלאת לו, כיום, שש-עשרה שנים. ממושג שמוכר למעטים, הפכה "הטרדה מינית" למטבע לשון שגור בפי כל; התפיסה שעל פיה תליית תמונות פורנוגרפיות במקום העבודה, ליטוף מזדמן ובלתי-מוזמן של ישבן או שדיים, קיום יחסי מין במצבי מרות, וסירוב לקבל "לא" להזמנה בעלת אופי מיני, כהתנהגויות שגרתיות, מקובלות ומובנות מאליהן, השתנתה, ורבים רואים בהן כיום התנהגויות מגונות ופוגעניות שאסור לעשותן, ושאין לעבור עליהן בשתיקה אישית ומוסדית, אם נעשו; ממקרים לא מטופלים בגין "חוסר עניין לציבור", הפכו מקרים של הטרדה מינית לנושא שמסוקר בהרחבה בתקשורת ומגיע, כך לכל בית; מטאטוא מתחת לשטיח במקרה הטוב והאשמת הקרבן במקרה הרע, עברה החברה הישראלית להרשעה של בכירים ורמי מעלה בהטרדה מינית, לרבות מפקדים בצה"ל, פוליטיקאים ונשיא אחד.

9 קמיר "איזו מין הטרדה", לעיל ה"ש 4, בעמ' 388.

10 בין היתר, ראו אורית קמיר זה מטריד אותי לחיות עם החוק למניעת הטרדה מינית (2009); אורית קמיר "החוק הישראלי למניעת הטרדה מינית - איפה אנחנו במלאת לו עשור?" משפט ועסקים ט 9 (2008) (להלן: קמיר "החוק הישראלי למניעת הטרדה מינית").

11 קמיר "החוק הישראלי למניעת הטרדה מינית", שם.

בשנתיים שלאחר חקיקת החוק, הרצאתי מטעם שדולת הנשים בפני מאות גברים ונשים על תוכנו, מטרותיו וחשיבותו. כבר במהלך השנתיים הללו, ועוד יותר מכך בהרצאות שהעברתי בשנים שבאו אחריהן, ראיתי את השינוי ממש מול עיניי. בהרצאות הראשונות, הנשים בקהל ישבו דמומות, ולא העזו להוציא הגה מפיהן. היה נדמה כאילו ירדתי מכוך לכת זר ומוזר, שעליו אולי יש הטרדה מינית, אבל שהתכנים שאני מדברת עליהם לא רלוונטיים כלל לחברה הישראלית. יתרה מכך, היו גברים בקהל שהגיבו בלהט, תוך האשמות קשות שהחוק מיותר, שהוא פוגע ברומונטיקה במקום העבודה, ושהוא רק פרי דמיון של נשים מתוסבכות שעושות הר מעכב. לא חלף זמן רב, והדינמיקה השתנתה מן היסוד. נשים מהקהל החלו לדבר – לספר חוויה אישית שלהן או של חברה, להגיד כמה הן שמחות שסוף סוף יש שם למה שחוו, ולחלוק את הקשיים הנמשכים בהתמודדות עם הטרדה מינית למרות הוראות החוק. הגברים, לעומתן, השתתקו, והבעות הפנים שלהם נדמו לאלו של ילדים ששינו להם את כללי המשחק באמצע המשחק, והם מתקשים להבין למה ומדוע. אף שהיה ברור שתחושותיהם, כולל כעס, בלבול וחשש, רוחשות מתחת לפני השטח, לגברים לא הייתה יותר לגיטימציה לתפוס את חלל השיחה. רק בשנים האחרונות, אחרי שנשים וגברים הפנימו שהחוק הישראלי בחר צד – את הצד של המוטורדות ושל המוטורדים,¹² מתחיל להיווצר דיאלוג יותר פורה, שבו לוקחים חלק גם נשים וגם גברים. הדיאלוג עוסק בגבולות של האסור והמותר, ובמקום של החוק ברגולציה של יחסי הכוח המגדריים שבאים לידי ביטוי באינטראקציות יומיומיות או אינטימיות.

קמיר מסכמת את הדיון במהפכה התודעתית שיצר החוק, כך: "סימני המהפכה ניכרים במיוחד בפער הדורי שנוצר בין מי שזוכרים את הימים של טרם החוק לבין צעירות וצעירים שכבר גדלו על ברכי החוק, ואשר עולם המושגים שהוא מכיל ומקדם נראה להם טבעי והכרחי".¹³ עדיין, כפי שקמיר טוענת, "עצם המודעות אינה מהווה ואינה מחליפה הפנמה, קבלה וביצוע".¹⁴ מכאן הצורך לנסות ולענות על השאלה אם החוק הוביל לשינוי בפרקסיס היומיומי ולצמצום תופעת ההטרדה המינית, גם אם לא למיגורה המוחלט. כפי שאראה להלן, לשאלה זו אין כיום מענה. בין היתר בשל אזלת היד של הרשויות בעריכת מחקר מלווה לחוק. למרבה הצער, גם לגבי שאלות צנועות יותר בקשר להשלכות הפרגמטיות של החוק למניעת הטרדה מינית, שעם חלקן מנסות להתמודד קמיר, הריס, ברנדווין, פגודה וויטנר במאמרו, רב הנסתר על הגלוי.

12 מחקרים מלמדים כי בגילאים צעירים בנים מוטורדים מינית לפחות באותם שיעורים כמו בנות. המטרידים, הן בנים והן בנות, הם ברובם המכריע בנים. ראו, למשל, Anat Zeira, Ron Avi Astor & Rami Benbenishty, *Sexual Harassment in Jewish and Arab Public Schools in Israel*, 26 CHILD ABUSE & NEGLECT 149 (2002); יובל וורגן **נתונים על הטרדה מינית במערכת החינוך** (הכנסת, מרכז מחקר ומידע, 2010) www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02607.pdf; בגילאים מבוגרים יותר הפכים הקרבנות לקרבנות של הטרדה מינית מאוד ממוגדרת, והרוב המכריע של המוטורדות הן נשים. עם זאת, יש להניח שרמת הדיווח על הטרדות מיניות שחווים גברים נמוכה עוד יותר מזו של נשים בשל היעדר לגיטימציה חברתית ומשפטית שתכיר בגברים קרבנות של אלימות מינית, ראו Nancy Levit, *Feminism for Men: Legal Ideology and the Construction of Maleness*, 43 UCLA L. Rev. 1037 (1996).

13 קמיר "החוק הישראלי למניעת הטרדה מינית", לעיל ה"ש 10, בעמ' 46-47. אחד הביטויים המרגשים של המהפכה הזו, מהתקופה האחרונה, הוא הפלטפורמה הווירטואלית "אחת מאחת" – התארגנות התנדבותית שנועדה לאפשר לנשים ולגברים, לנערות ולנערים, שהוטרו או הותקפו מינית, להעלות את העדות שלהן לאתה, ובכך לקבל הכרה במה שהן עברו ולהנכיח את ממדי התופעה הנרחבים. ראו www.facebook.com/oneofone1.

14 קמיר "החוק הישראלי למניעת הטרדה מינית", לעיל ה"ש 10, בעמ' 50.

להישאר בחושך

שאלת חשיבותו של המשפט במונח השינויים החברתיים שהוא יכול לייצר, ומייצר, היא שאלה סבוכה המעסיקה הוגים וחוקרים מתחומים שונים.¹⁵ מעבר לדיונים התאורטיים, קשה למצוא מחקרים אמפיריים שמצליחים לתעד בצורה מדויקת ומוסכמת השפעה קונקרטית של חוק מסוים, וזאת מכמה סיבות. ראשית, נדירים המצבים שבהם יש בידינו נתונים אמפיריים על המציאות החברתית טרם חקיקת החוק, ולאחריו. שנית, גם אם יש בידינו נתונים כאלה, התנהגויות אנושיות מושפעות ממכלול מורכב של גורמים, שהחוק הוא רק אחד מהם, ולרוב קשה לבדד את השפעת החוק מהשפעתם של הגורמים האחרים. לבסוף, בניגוד לתפיסה הרווחת, אין בנמצא כלים אמפיריים אובייקטיביים, וכל מחקר הוא בהגדרה פוליטי ופרשני. מכאן, שגם כשיש בנמצא ממצאים על השפעות קונקרטיות של חוק מסוים, ייתכנו ויכוחים תקפים על אופן איסוף הממצאים, דרכי ניתוחם ומשמעותם.¹⁶ כך, לגבי המשפט בכלל, ולגבי השדה המשפטי הישראלי והטרדות מיניות ביתר שאת. זאת, הן בשל הנגישות המוגבלת מאוד של שדה זה למחקר, והן בשל מאפייניהן המיוחדים של הטרדות מיניות, שרבות מהן אינן נכנסות כלל בדלתות השדה המשפטי.¹⁷

הממסד המשפטי הישראלי בולט בחוסר העניין שלו לחקור את עצמו ובקשיים שהוא מערים על חוקרים חיצוניים המבקשים לחקור אותו, הן בהשוואה למערכות משפט במדינות אחרות והן בהשוואה למוסדות מדינתיים ישראלים האחראים על תחומים אחרים, דוגמת משרד הרווחה ומשרד החינוך. בין היתר, ובניגוד למשרדי ממשלה אחרים, למשרד המשפטים אין "מדען ראשי", ואין גורם שתפקידו לתקשר עם העולם האקדמי מתוך הבנת חשיבותו של מחקר אקדמי למוסד הנחקר עצמו ומתוך מחויבות לזכות האזרחים לדעת את הנעשה במוסדות הממשלתיים, שהם מממנים ושחולשים על חייהם. אמנם, בשלהי שנת 2010 הוקמה מחלקת מחקר של הרשות השופטת, הממוקמת בבית המשפט העליון,¹⁸ ויש בכך עדות לפתיחות כלשהי של מערכת המשפט למחקר אמפירי. אך, זוהי פתיחות מוגבלת ביותר מכיוון שהמחלקה חוקרת רק מה שמעניין את המערכת, ומאפשרת פעילות של חוקרים חיצוניים רק בכפוף לפרויקטים המחקריים שהמחלקה מגבשת ומנהלת, ולמיטב ידיעתי, גם זאת ללא חופש אקדמי מלא בפרסום הממצאים.¹⁹ דוגמה נוספת לקשיי הנגישות למחקר שמערימה מערכת המשפט הישראלית הוא פסק הדין בעניינו של תלמיד המחקר בן ארי, שקבע כי מתן היתר לשופטים לענות על שאלון

15 ראו את המאמרים בקובץ **האם המשפט חשוב?** (דפנה הקר ונטע זין עורכות, 2010) ובמיוחד את המאמר: הדר אבירם "האם המשפט משיג את מטרותיו? תשובות מעולם המחקר האמפירי" **האם המשפט חשוב** 27 (דפנה הקר ונטע זין עורכות, 2010); ראו גם *How Does Law Matter?* (Bryant Garth & Austin Sarat Eds., 1998); לאזכור של רבים מבין העוסקים בזיקות שבין המשפט הישראלי לבין החברה שבה הוא פועל, ראו דפנה הקר "הזמנה לסוציולוגיה של המשפט ומיפוי ראשוני של התחום בישראל" **דין ודברים** ד 95 (2008); Daphna Hacker, *Law and Society* (2011) *Jurisprudence*, 96 CORNELL L. REV. 727.

16 לדיון ביקורתי בזרם המחקר האמפירי של המשפט וביומרה לספק ממצאים אובייקטיביים על פועלו של המשפט, ראו דפנה הקר "מחקר אמפירי של המשפט: הערות-אזהרה אוהדות על המגמה העכשווית" **עיוני משפט** לד 327 (2011).
17 על תפיסת המשפט כשדה, ראו Pierre Bourdieu, *The Force of Law: Towards a Sociology of the Juridical Field*, 38 THE HASTINGS L.J. 814 (1986).

18 ראו מידע על אודות מחלקת מחקר של הרשות השופטת:

elyon1.court.gov.il/heb/Research%20Division/Research%20Division.htm

19 הוועדה לבחינת הנגשת השדה המשפטי למחקר, בראשות השופט אלון גילון, שהוקמה בעקבות דיון שיזמתי בעניין בכנס משפט וחברה בשנת 2008, יושבה על המדוכה שנתיים ופוזרה ללא הפקת דוח והמלצות.

במסגרת מחקר אקדמי עלול לפגוע באמון הציבור במערכת המשפט.²⁰ גם הפרשנות העכשווית של הנהלת בתי המשפט שאין לאפשר עיון כללי של חוקרים בתיקים שהתנהלו בדלתיים סגורות, יוצרת חיץ בין הקהילה האקדמית לזו המשפטית. כך, בין היתר, נחסמת הדרך למחקר של תיקים ולתצפיות בדיונים ברוב ההליכים העוסקים בענייני משפחה,²¹ בביטחון ובעברות מין.

מכאן שההצלחה של כותבות המאמר לרתום את הגורמים המוסמכים לפתוח את שערי המשפט למחקר על אודות הליכים משפטיים ומשמעתיים בגין הטרדה מינית, היא הישג בפני עצמו. במיוחד מכיוון שמדובר בהליכים שניתן היה לטעון לגביהם כי הם צריכים להישאר בחושך מכיוון שהם עוסקים בנושאים ”רגישים” ו”פרטיים”. אכן, לטענת החוקרות, בעוד שהאוניברסיטה העברית שיתפה עמן פעולה, האוניברסיטאות האחרות העדיפו להותיר את הליכי המשמעת בגין הטרדה מינית שהתנהלו בין כותליהן, אם התנהלו, במחשכים. במיוחד בולט לטובה שיתוף הפעולה של נציבות שירות המדינה ושל המשטרה – שני גופים שהעמידו לרשות החוקרות את כל התיקים שלהם בהליכים המשמעתיים בקשר לטרדה מינית. שיתופי הפעולה הללו, יחד עם אלו של הנהלת בתי המשפט, הנהלת בתי הדין לעבודה, פרקליטות מחוז ירושלים, צה”ל ועורכות דין פרטיות, הניבו מדגם של 430 תיקים. העובדה שפחות מחמישה אחוזים מהתיקים שנדגמו נמצאו במאגרי המידע הממוחשבים של פסקי דין מלמדת על כך שללא שיתוף הפעולה של הרשויות בהנגשת תיקי הטריבונלים עצמם, אין באפשרות החוקרים לדעת מה מתרחש בעולם המשפט, אפילו אם הם מסתפקים בפסקי הדין ולא בחומרים החשובים האחרים שכולל תיק משפטי.²²

מסתבר, עם זאת, שגם פתיחת מערכות המשפט המדינתית והמשמעטית למחקר אין די בה כדי להבטיח נגישות מקסימלית לחומרים הרלוונטיים. בין היתר, החוקרות מציינות כי לא כל המערכות מקפידות תמיד על קטלוג ההליך באופן שיאפשר זיהויו כהליך העוסק בהטרדה מינית, ובמקרים רבים יש חסר בתיעוד הפרטים הרלוונטיים. מצב זה אינו ייחודי להליכים העוסקים בהטרדה מינית, ומקשה על חוקרים גם בסוגיות אחרות.²³

20 בג”ץ 2491/02 בן ארי נ’ מנהל בתי המשפט (פורסם בנבו, 1.8.2002).

21 למשל, את מחקר הדוקטורט שלי, שעסק בהסדרי משמורת וראייה בגירושים, לא ניתן היה לבצע כיום מכיוון שהוא נשען על עיון בתיקי גירושים שנדונים. כדבר שבשגרה, בדלתיים סגורות, ראו דפנה הקר הורות במשפט: מאחורי הקלעים של הסדרי משמורת וראייה (2008). מובן שיש לאזן את האינטרס הציבורי במחקר אקדמי על השדה המשפטי עם זכות הצדדים לפרטיות. ניתן להשיג איזון זה על ידי מתן היתר עיון כללי רק לחוקרים או לתלמידי מחקר ממוסדות מוכרים להשכלה גבוהה, שיפקידו תצהירים שהם מתחייבים לשמור על האנונימיות של הצדדים ואף לא לתעד את פרטיהם המזהים בטפסים שבעזרתם נאספים הממצאים. המחמירים אף יכולים לדרוש תצהיר שבו החוקרים מתחייבים לשפות את הצדדים המעורבים אם יגרם להם נזק כלשהו בגין פרסום המחקר. יש לזכור כי גם לאנונימיות עלול להיות מחיה, גם אם מחיר מוצדק, כפי שמלמד המחקר של קמיר ועמיתותיה. המאמר מציין שבגלל אי-תיעוד שמות המעורבים לא ניתן היה לעשות הצלבה בין התיקים שנחקרו, ולגלות אם ישנם צדדים שהיו מעורבים ביותר מהליך אחד.

22 דוגמה נוספת לחלקיות של פסקי הדין המתפרסמים במאגרים האלקטרוניים מכלל פסקי הדין הניתנים, היא בתחום דיני משפחה, ראו רינה בוגוש, רות הלפרין-קדרי ואייל כתבן ”הפסקים הסמויים מן העין: השפעת המאגרים הממוחשבים על יצירת גוף הידע המשפטי בדיני המשפחה בישראל” עיוני משפט לד 603 (2011).

23 למשל, במחקר שערכתי על הליכי הורשה לא יכולתי לאתר סכסוכי ירושה לאחר מתן צו הירשה או צו קיום הצוואה, מכיוון שסכסוכים אלה מתועדים במערכת בתי המשפט לענייני משפחה כסכסוך משפחתי כללי, ללא פירוט. דוגמה נוספת היא אי-תיעוד של הצדדים על פי דתם במערכת הממוחשבת של בתי המשפט לענייני משפחה. אי-תיעוד זה מונע את הבדיקה הפשוטה של השאלה אם פתיחת בתי המשפט לענייני משפחה לאוכלוסייה המוסלמית בתחילת המילניום השלישי הובילה לפנייה של אוכלוסייה זו לטריבונל האזרחי כאלטרנטיבה לבתי הדין השרעיים.

מערכת שאינה משקיעה בחקר עצמו ואינה מודעת לחשיבות איסוף הנתונים לצרכי מחקר פנימי וחיצוני, אכן לא מתעדת פרטים אלמנטריים שבלעדיהם לא ניתן לחקור את הנעשה בין כתליה באופן כמותני ומהימון.²⁴

מובן שגם אם מערכת המשפט הייתה מנגישה את עצמה למחקר באופן מלא ואוספת בעצמה נתונים על ההליכים המתבצעים בקרבה, היכולת לעמוד על השפעתו של כל חוק, ובפרט של החוק למניעת הטרדה מינית, הייתה מוגבלת. זאת, מכיוון שתיקי בית המשפט חושפים רק את הקצה העליון של פירמידת ההתפתחות של מחלוקות משפטיות. סביר להניח כי הרוב המכריע של המקרים שבהם מתרחשות הטרדות מיניות, שלא מטופלות בהליכים משמעותיים, אזרחיים או פליליים, נותר בחשכה.²⁵ כידוע, ישנן סיבות רבות בגינן נפגעי עברה בכלל, ונפגעות הטרדה מינית בפרט, לא ניגשים למערכת המשפט: החל מהיעדר מודעות לחוק, דרך חשש מהתנכלות מצד הפוגע ומצד המוסד האחראי, וכלה בהיעדר משאבים כלכליים לניהול ההליך. הדרך לתרגום עוולה לדיון ולהכרעה משפטיתם ארוכה ומלאה מכשולים.²⁶ מכאן, שאפילו השאלה הבסיסית אם 430 התיקים שאותרו הם ראייה להצלחת החוק בעידוד מוטרדות להסתייע בחוק נותרת עם מענה חלקי בלבד. מצד אחד, 430 הליכים בעשור הם עדות לשימוש בחוק שלא היה ייתכן בלעדיו, ומכאן עדות להצלחתו. מצד שני, ייתכן וזהו מספר קטן בהשוואה לכלל מקרי ההטרדה המינית שלא חוצים את שערי מערכת המשפט, מכאן עדות למגבלותיו ככלי למניעת הטרדה מינית וככלי מסייע בידי מוטרדות.²⁷

נוסף לכל המגבלות הללו, מציינות כותבות המאמר את חוסר העניין שגילתה הקהילה האקדמית בישראל כלפי חקר הטרדות מיניות.²⁸ גם כאן, מוצאת את עצמה קמיר כמעט לבד ובלא שותפות שיבחנו באופן אמפירי את מקומו של החוק למניעת הטרדה מינית בחברה הישראלית. חוסר העניין של חוקרים ממדעי החברה בתחום המשפט מקשה על המחקר הסוציו-משפטי, גם בקשר לנושאים אחרים. זאת, למרות מספר גדל של משפטנים

24 מחקר הדוקטורט של עו"ד הילה מלר על יחידות הסיוע שליד בתי המשפט לענייני משפחה, המסתיים בימים אלה, חושף תמונה מאלפת בהקשר זה. בעוד שיחידות הסיוע אוספות נתונים על עבודתן בצורה מפורטת, שיטתית ושוטפת, בין היתר מתוך רצון ללמוד על עבודתן ולשפר אותה, בתי המשפט לא רק שאינם שותפים למהלך איסוף הנתונים לצורכי למידה, הם אף לא מעבירים ליחידות הסיוע מידע לגבי אופן סיום ההליך שבו הן היו מעורבות. מצב דברים זה מותיר את האינפורמציה שיש בידי יחידות הסיוע חלקית ביותר ומקשה עליהן לדעת מה הייתה תרומתן להליך המשפטי בכללותו. ראו הילה מלר, יחסי הגומלין בין יחידות הסיוע לבין בתי המשפט לענייני משפחה – בין "משפטי" ל"טיפולי", טיוטת עבודה לקראת תואר דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן – הפקולטה למשפטים (לא פורסם).

25 עם זאת, ייתכן וישנם מקרים שבהם עצם התלונה על הטרדה מינית מובילה למשא ומתן בין המטריד למוטרדת או בינה לבין האחראי על המטריד, והמשא ומתן הזה מוביל להפסקת ההטרדה ואף לפיצוי המוטרת באופן שמייתר את ההליכים המשפטיים.

26 ראו Felstiner, Abel & Sarat, לעיל ה"ש 1.

27 טענת הכותבות כי מספר זה הוא עדות לכך שכמות התלונות וההתדיינויות בעשור הראשון לחוק היא "מדודה", להבנתן, חסרת פשר, מכיוון שללא ממצאים לגבי היקף התופעה וללא נתונים על שיעור ההליכים המשמעותיים בגופים שלא נבדקו ועל מספר התלונות שלא טופלו בהליך משמעותי או פלילי, בלתי-אפשרי להעריך אם פחות מ-50 הליכים בשנה הם עדות לשימוש "מדוד" בחוק. בין היתר, וכפי שהחוקרות עצמן מציינות, המחקר לא כלל בחינה של הנעשה במישור המשמעותי בסקטור הפרטי.

28 חריג לכלל הוא מחקרה של נויה רימלט, שניתחה באופן איכותני את פסיקות בתי המשפט בקשר לחוק למניעת הטרדה מינית במלאת לו שמונה שנים. רימלט הסיקה ממחקרה כי בתי המשפט אינם מתייחסים להטרדה מינית כחלק מאי-השוויון המגדרי הקיים בחברה הישראלית, אלא רק כפגיעה אינדיבידואלית או כפגיעה ב"כבוד הנשים" במובנו הפטריארכלי, ראו נויה רימלט "על משפט, פמיניזם ושינוי חברתי: החוק למניעת הטרדה מינית כמקרה לדוגמה" עיונים במשפט, מגדר ופמיניזם 985 (דפנה ברק-ארז, שלומית יניסקירביד, יפעת ביטון ודנה פוג'י עורכות, 2007).

הנכונים לנסות ולמלא את החלל האמפירי.²⁹ כפי שציינתי במקום אחר, רבים מהמשפטיים החוקרים את עולם המשפט מבחינה אמפירית חסרים את ההכשרה המתודולוגית הנדרשת ואת הידע הדיסציפלינרי שיאפשר מיקום של הממצאים בהקשרם החברתי.³⁰

במחקר הנדון שילבו את רונית הריס לצורך העיבוד הסטטיסטי. ועם זאת, ישנן סוגיות מתודולוגיות שלא קיבלו מענה מספק. למשל, ממצא לכאורה דרמטי שעולה מהמחקר הוא שאף שמרבית התיקים במדגם עוסקים בהטרדה מינית בהקשר של יחסי עבודה, רק בארבעה אחוזים הוגשה תביעה או תלונה נגד המעסיק. מנתון זה מתקבלת התמונה כי החוק נכשל כאיום על מעסיקים. אבל, הכותבות לא מבודדות את עשרים האחוזים מהתיקים שאינם בקשר ליחסי עבודה, ויתרה מכך, לא עוסקות בהשפעה שיש לעובדה כי חלק הארי של המדגם הוא של הליכים משמעותיים ופוליטיים, שבהם, מטבע הדברים והדין, המעסיק אינו נילון או מואשם.³¹ בדומה, הצגת הנתון שלפיו רק עשרים אחוזים מההליכים שנחקרו לא היו קשורים ליחסי עבודה, כממצא המלמד על אופי השימוש בחוק הוא בעייתי, מכיוון ש”ממצא” זה נובע מהמדגם עצמו, שנשען באופן משמעותי על הליכים בקרב מעסיקים. כמו כן, הנתון כי מחצית מהמתלוננות הן מהמגזר הציבורי ומחציתן מהמגזר הפרטי הוא חסר משמעות, מכיוון שהוא נובע מהגופים שהגישו את התיקים למחקר, ולא מההתפלגות במציאות בין המגזרים לעניין הליכים הקשורים להטרדה מינית. התמקדות רק בהליכים האזרחיים בבתי המשפט הייתה עוזרת לצקת משמעות לנתונים בשלוש הסוגיות הללו.³² שאלות מתודולוגיות נוספות שנותרו, למיטב הבנתי,³³ ללא מענה, הן אם העובדות על ההטרדה כגון מקום התרחשותה ותגובת המוטרת, מבוססות על טענות המתלוננת או על הכרעת הטריונל שדן בהליך; מניין המידע כי רק שלושה אחוזים מהמתלוננות פנו למרכז סיוע (אולי הן פנו ואין מידע על כך בתיק?); ובאיזה שלב של ההליך הביעו המשיבים הכחשה, הודאה, או חרטה. במיוחד יש להצר על כך שאין פילוח של ההליכים ומאפייניהם לפי שנים. בחינה כזו הייתה מלמדת, בין היתר, אם היה תהליך של הטמעה הדרגתית של החוק מאז נחקק, ואם הייתה מגמה של התגברות השימוש בו במאבק נגד הטרדות מיניות.

הכרעה מתודולוגית נוספת של הכותבות, שאני מתקשה לקבל, היא שלא למקם את ממצאיהן בהקשר השוואתי. החוקרות מתעלמות מסקרים שנעשו בישראל לגבי ממדי התופעה ומאפייניה,³⁴ ואף טוענות כי ההגדרה של הטרדה מינית בחוק הישראלי כל כך

29 מיעוט החוקרים ממדעי החברה המתעניינים במשפט מוביל למיעוט במחקרים אמפיריים על מערכת המשפט הישראלית, ראו Hacker, לעיל ה”ש 15.

30 הקר, לעיל ה”ש 16.

31 קשה לדמיין הליך משמעותי שמעסיק עורך לעצמו. כמו כן, מעסיק יכול להיות מואשם בעברה פלילית, גם אם לא היה המטריד, רק לגבי אי-מילוי הוראות החוק לגבי אי-פרסום תקנון, ראו ס’ 8 לחוק למניעת הטרדה מינית.

32 נדמה כי הכותבות ערות לכשלים מתודולוגיים אלה, ראו ה”ש 18 אצל אורית קמיר ואח’י “החוק למניעת הטרדה מינית במערכות המשפט והמשמעת: נתונים מן העשור הראשון” הטקסט המארח בכרך זה.

33 ההכשרה הסטטיסטית שלי מוגבלת ביותר וגם אני נעזרת בסטטיסטיקאית מומחית בעבודתי הכמותיות. מכאן, שיכול להיות שהחמצתי היבטים מתודולוגיים נוספים שהיה מקום לתת עליהם את הדעת.

34 למשל, ב-2002, הרשות לקידום מעמד האישה ערכה שני סקרים, האחד על הטרדה מינית במקומות ציבוריים (בקר 577 נשים) והשני על הטרדה מינית בתחבורה הציבורית (בקר 500 נשים), ראו www.women.gov.il/MA/advertising/skarimminit; ב-2010-2011 נערך סקר בקרב כ-3,000 נשים על הטרדה מינית במקומות עבודה, מטעם משרד התמ”ת, ראו www.moital.gov.il/NR/rdonlyres/F2F81FEB-D6BC-4F7E-86E8-0442929FF12E/0/X11458.pdf. למיטב ידיעתי, נערכו סקרים על הטרדות מיניות גם במוסדות להשכלה גבוהה, במשטרת ישראל ובצה”ל.

ייחודית, שלא ניתן להשוות את הממצאים הישראליים לאלה שנאספו במחקרים במדינות אחרות. אכן, אין הגדרה אחידה במחקרים השונים שניסו לעמוד על מאפייני התופעה בישראל ובחוץ לארץ, אבל מכאן ועד להתעלמות מכל מה שנעשה אמפירית קודם למחקרן של הכותבות, המרחק גדול. ראשית, החברות בקהילה האקדמית מחייבת אותנו לראות את עצמנו כחוליה בשרשרת של צבירת ידע, ולהכיר בעבודה שלנו כחלק מתהליך שהחל לפנינו ושימשיך אחרינו. שנית, השוואה היא מתודולוגיה משלימה וחשובה בפני עצמה. הדוגמה הבולטת ביותר לחסרים הנובעים מהבחירה שלא להתייחס למחקרים של אחרות בקשר להטרדה מינית היא ההתייחסות לממצא שהרוב המכריע של המתלוננות במדגם הן נשים והרוב המכריע של הנילוים הם גברים. הכותבות בוחרות לדון דווקא בממצא זה בחשדנות ובהססנות, במקום לומר באופן חד-משמעי, הן על סמך המחקר שלהן והן על סמך מחקרים שנעשו במקומות אחרים ובהקשרים שונים, שהרוב המכריע של המוטרדים הן נשים ושהרוב המכריע של המטרידים הם גברים.³⁵

דוגמה נוספת לסוגיה שהייתה יוצאת נשכרת מהתייחסות למחקרים אמפיריים של אחרים, היא הממצאים המפתיעים של החוקרות בקשר להשלכות של מין המייצג או המייצגת, בהליך המשפטי, על מהלך ההליך ועל תוצאותיו. המחקר מצא כי משיבים שיוצגו על ידי עורכי דין נטו להודות פי שלושה מאשר משיבים שיוצגו על ידי עורכות דין. בנוסף, כשהמדינה יוצגה על ידי עורכת דין הסיכוי שבית המשפט ישית עונש מאסר על הנאשם היה כפול מאשר כשהמדינה יוצגה על ידי עורך דין. אלו הם ממצאים מפתיעים לאור ממצאיהן של רינה בוגוש ורחל דון-יחיא על שיעורי הצלחה נמוכים יותר של עורכות דין, בין היתר בהליכים הקשורים לעברות מין.³⁶ בה בעת, המחקר העלה כי ייצוג של הנילון בהליכי משמעת על ידי עורך דין נמצא בהלימה לאי-פיטורין, ואילו בארבעים אחוזים מהליכי המשמעת שבהם יוצג הנילון על ידי עורכת דין הוא פוטר.³⁷ כמו כן, נמצא כי הליכים שבהם עורכת דין ייצגה את הנילון מעולם לא הסתיימו בפשרה, לעומת כשליש מההליכים שבהם ייצג את הנילון עורך דין. גם ממצא אחרון זה מפתיע לאור הכתיבה המייחסת פשרנות דווקא לנשים.³⁸

המחקר הניב ממצאים מרתקים נוספים. בין היתר, נמצא שחרף הרחבת האיסור על הטרדה מינית לכל זירות החיים, ולא רק במקום העבודה, כמעט ולא מתנהלים הליכים אזרחיים ופוליטיים בגין הטרדה מינית שלא במקום העבודה; שבאופן מפתיע, אף על פי

John B. Pryor & Adena B. Meyers, *Men Who Sexually Harass Women*, in SERIAL OFFENDERS, CURRENT THOUGHT, RECENT FINDINGS 207 (Louise B. Schlesinger ed., 2000).

35 רינה בוגוש ורחל דון-יחיא **מגדר ומשפט, אפליית נשים בבתי המשפט בישראל** (1999).

36 הכותבות מציעות כהסבר אפשרי כי נילוים המואשמים בהתנהגויות חמורות יותר שוכרים את שירותיהן של עורכות דין, וטוענות כי רק תצפיות יוכלו לשפוך אור על התופעה. טענה זו אינה ברורה שהרי, לכאורה, חומרת העברה צריכה להיות ברורה מעין בתיק המשמעת. כך, גם לגבי הממצאים באשר למתאמים שבין מין המייצג לבין שיעורי ההודאה ושיעורי המאסר בהליכים הלא משמעתיים, ולגבי המתאם בין מין השופט לשיעור ההרשעה – היעדר מידע על חומרת ההתנהגות שבה מואשם או הורשע המשיב מקשה על הבנת משמעות הממצאים.

37 רינה בוגוש, רות הלפרין קדרי ויעל רונן "מגדר וגישור בהליכי גירושין" **המשפט** 335 ז (2002); גם בהקשר זה מציעות החוקרות לבצע תצפיות משלימות, אך לא ברור האם עצה זו ישימה ואכן תשפוך אור על התופעה. תצפיות על הליכים משפטיים עלולות להשפיע עליהם, ותצפיות באינטראקציות בין עורכי דין ללקוחות הן בדרך כלל בלתי-אפשריות בגלל התנגדות המעורבים בדבר ושאלות משפטיות של חיסיון עורך דין לקוח. ראינות עומק עם מוטרדות ונילוים על הבחירה במייצג בכלל, ובעורך דין או בעורכת דין בפרט, ועל האופן שבו הם חוו והבינו את ההליך, יכולים להיות כלי מחקר פורה יותר מתצפיות בהקשר זה.

שרף ההוכחה נמוך יותר בהליכים האזרחיים – שיעור ההרשעות בתביעות פליליות גבוה משיעור הזכויות בתביעות אזרחיות, ושכסך הכול, כשני שלישי מהמתלוננות זכו להכרה כלשהי בתקפות תלונתן;³⁹ שכצפוי, ככל שהעובדת במיקום נמוך יותר יחסית למטריד בהיררכיה הארגונית, כך קטנים הסיכויים כי תפעל נגד ההטרדה המינית שממנה סבלה, לרבות בפניה לערוץ המשמעותי; שכמעט ולא נעשה שימוש בסעיף הסל בהגדרת ההטרדה המינית בחוק, העוסק בביזוי והשפלה מיניים,⁴⁰ ושיכול היה לשמש עילה במקרים שבהם ההטרדה לא הייתה חוזרת ונשנית; ושנילוניס נוטים להתנצל הרבה יותר בהליכים משמעותיים מאשר באחרים.

בהקשר לתוצאות השונות של הליכים משמעותיים, אזרחיים ופליליים, החוקרות כותבות כי ”סביר להניח שעם הזמן, מתלוננות תלמדנה אילו סוגים של הליכים הולמים ביותר את צרכיהן ומטרותיהן”.⁴¹ אני בספק אם תהליך למידה כזה אכן יתרחש, הן מכיוון שמוטרדות אינן ”שחקניות חוזרות” (repeat players) בשדה המשפטי, והן מכיוון שספק אם תספרנה לאחרים על ההליכים בשל איסור לעשות כן במסגרת הסכם הפשרה, או, מסיבות אחרות כגון שמירה על הפרטיות שלהן וחשש מפני הנילון, גם אם נמצא אשם. גם עורכי ועורכות דין המתמחים בתחום, שהם שחקנים חוזרים, חסרים, לרוב, את התמונה הרחבה מחד גיסא, והדקדקנית מאידך גיסא, המלמדת על המאפיינים של כל אחד מסוגי ההליך שנמצאו במחקר דווקא בשל כך חשוב הפרסום של ממצאי החוקרות, כך שמוטרדות ומייצגים יוכלו ללמוד מהניסיון המצטבר בשימוש בחוק.

בהקשר זה, אחד הממצאים החשובים והחמורים של המחקר הוא שהפיצוי הממוצע למתלוננת עמד בשנות המחקר על 5,471 ₪. זהו סכום פיצוי ממוצע נמוך מאד, בהתחשב בעלויות של הליכים משפטיים ובעובדה שבתקופת המחקר ניתן היה לקבל בהליכים אזרחיים על בסיס החוק למניעת הטרדה מינית עד 50,000 ₪ ללא הוכחת נזק. אם הסכום לא עלה באופן משמעותי בשש השנים האחרונות, אזי יש בממצאי המחקר כדי להרתיע קרבנות הטרדה מינית מלנסות ולגייס את מערכת המשפט לתיקון העוול שנגרם להן. גם הניסיון האחרון של המחוקק להגדיל את הסכום שניתן לפסוק ללא הוכחת נזק ל-120,000 ₪⁴² עלול להיוותר כאות מתה על ספר החוקים, אם לא יתורגם לפסיקת פיצויים משמעותיים בפועל, נגד מטרידים ונגד מעסיקיהם.

המאמר של קמיר ועמיתותיה מסתיים במילים הבאות:

”מעל לכל, מחקר זה ממחיש עד כמה נחוץ מסד נתונים מקיף ואמין על אודות החוק למניעת הטרדה מינית, שיעודכן באופן סדיר ויועמד לרשות חוקרות וחוקרים. ראוי שגוף ציבורי, כדוגמת משרד המשפטים, משרד העבודה ו/או

39 עם זאת, החוקרות טוענות שאם נצרף את שיעור הפשרות לשיעור הזכויות, אזי מדובר בשיעור הצלחה דומה של המתלוננת בשני סוגי ההליכים.

40 סעיף 3(5) לחוק למניעת הטרדה מינית, התשנ”ח-1998.

41 קמיר ואח’, לעיל ה”ש 32, בעמ’ 66.

42 החוק למניעת הטרדה מינית (תיקון מס’ 8), התשע”ג-2013.

משרד המסחר והתעשייה, ייקח על עצמו את איסוף הנתונים שאספנו במסגרת

מחקר זה ופרסומם.⁴³

אכן, לא ייתכן שתופעה כל כך נפוצה והרסנית כמו הטרדה מינית תמשיך להיות מטופלת באופן כל כך בודד על ידי אישה אחת, חזקה, מוכשרת ומחויבת ככל שהיא. הטרדה מינית היא לא הבעיה הפרטית של קמיה, היא אות הקלון של כולנו, ועל הרשויות לעשות הרבה יותר כדי ללמוד על מאפייניה ועל השאלה אם המשפט עוזר למזער אותה ואת נזקה. במיוחד מכיוון שהחוק למניעת הטרדה מינית נועד לשנות את החברה ולא לשקף את הנעשה בה. היה מקום לערוך מחקר רחב היקף וארוך טווח של איסוף נתונים על החוק למניעת הטרדה מינית, טרם נכנס לתוקף, ולאחר שנכנס, בתדירות של כל שנה או שנתיים. מחקר זה היה צריך לא רק לתעד את היקף התופעה, את מאפייניה ואת מקומו של המשפט המשמעת, האזרחי והפלילי בטיפול בה, אלא גם את ההשלכות הבלתי-מתוכננות שיכולות להיות לחוק שמקדים את החברה שבה הוא פועל. כך, למשל, ייתכן שמערכות פטריארכליות השיבו את הסדר הגברי, שהופר על ידי החוק למניעת הטרדה מינית, על כנו, על ידי הפליה קשה יותר נגד נשים, ושגברים בעמדות מפתח מגיבים לחשש מפני החוק בכך שהם מעסיקים פחות נשים, לא מקדמים פקודות ומנחים פחות תלמידות מחקר.⁴⁴ ברור שמחקר בסדר גודל כזה מצריך משאבים רבים, שבדרך כלל אין בידי חוקרים בודדים, אלא רק בידי המדינה. ללא הפניית משאבים שכאלה למחקר על תוצריהן של רפורמות משפטיות, ניוותר בחושך יחסי באשר להשפעותיהן החברתיות. בורות הנובעת מהיעדר מחקר מסוכנת. אחת הסכנות היא ההתהדרות בחוק היוצר מצג של מניעת הטרדה מינית, ומציאות לא נחקרת שעלולה ללמד כי מדובר במצג שווא.

43 קמיר ואח', לעיל ה"ש 32, בעמ' 71.

44 החשש מתוצאות לא מתוכננות של רגולציה נגד הטרדה מינית בישראל עולה, בין היתר ממחקרים שנערכו בארצות-הברית ומצאו כי רגולציה למניעת הטרדה מינית עלולה לגרום לגברים להימנע מחניכה של קולגות נשים, לחזק סטריאוטיפים מגדריים, ולתגובת נגד שמעצימה את ההפליה נגד נשים. ראו Justine E. Tinkler, *Resisting the Enforcement of Sexual Harassment Law*, 37 LAW & SOCIAL INQUIRY 1 (2012).